

Недељко В. Радосављевић
Историјски институт
Београд
nedjo.radosavljevic@gmail.com

Оригиналан научни рад
примљено: 24. априла 2013
прихваћено: 1. октобар 2013

АВКСЕНТИЈЕ III ПЕТРОВ ЧЕШМЕЦИЈЕВ, ХЕРЦЕГОВАЧКИ МИТРОПОЛИТ*

Сажетак: У раду је дата биографија митрополита Авксентија Петрова Чешмецијева, архијереја бугарског порекла који је у периоду од 1838. до 1848. управљао Херцеговачком митрополијом. Указано је на чињеницу да се о његовој целокупној биографији недовољно зна, како у српској тако и у бугарској историографији. На основу прворазредних и наративних извора, и расположиве литературе, дати су подаци о његовом образовању, примању монашког а потом и епископског чина, и животу пре доласка у Херцеговину. Посебно важан део односи се на сложена питања његове управе у Херцеговачкој митрополији, односу који је имао према тамошњим верницима, и разлозима његове смене. Након тога, дати су детаљни подаци о његовој делатности у Велешкој и Ћустендилској митрополији, отказивању послушности Васељенској патријаршији и учешћу у Великденској акцији 1860. На крају је указано на време које је провео у интернацији и његов повратак у Цариград, као и на значај који је имао у покретању акције за стварање аутономне Бугарске егзархије.

Кључне речи: Васељенска патријаршија, Херцеговина, митрополија, верници, Мостар, Велес, Цариград, Бугарска егзархија.

У периоду након Београдског мира 1739, када у структуру Пећке патријаршије долази све више патријараха и митрополита пореклом изван ње, а нарочито након њеног укидања 1766, архијереји су често кратко време боравили на челу појединих епархија. То је у историографији створило велике тешкоће у истраживању њихових биографија, јер су они, одласком из одређене епархије, добијали нове архијерејске катедре, и на тај начин често прекидали сваку везу са епархијом у којој су били. За истраживаче прошлости Православне цркве додатни проблем је и у томе што су митрополити са собом често носили и део архиве која их се лично тицала. Један од таквих примера био је и Авксентије III Петров

* Рад је настао као резултат истраживања на пројекту Министарства просвете, науке и технолошког развоја РС под насловом *Европа и Срби (1804–1918): подстицаји и искушења европске Модерне* (ев. бр. 177031), који се реализује у Историјском институту у Београду.

Чешмецијев, који је 10 година (1838–1848) управљао Херцеговачком митрополијом, мада је, због свог каснијег управљања Велешком митрополијом, био познатији као Авксентије Велешки.

Митрополит Авксентије пример је како су, у две суседне историографије, мало позната сазнања о једном архијереју богате биографије, који је својим деловањем допринео и промени структуре Православне цркве у Османском царству шездесетих и седамдесетих година 19. века. Рођењем Бугарин, он је постао архијереј Васељенске патријаршије као викарни епископ Ђустендилског митрополита, потом митрополит у Херцеговини, у којој су верници били готово искључиво српске народности, да би после тога постао велешки владика и један од покретача акције за стварање аутономне Бугарске егзархије. И док се у српској историографији мало зна о његовом животном путу пре и након одласка из Мостара, у бугарској историографији нема података о његовом животу у Херцеговини. Међутим, резултати до којих су дошле српска и бугарска историографија, као и неки од необјављених извора, омогућавају да се биографија митрополита Авксентија III употпуни и заокружи, што је заиста редак пример када су у питању архијереји који су управљали епархијама угашене Пећке патријаршије, након 1766. године.

Авксентије III Петров Чешмецијев рођен је у Самокову, старом епархијском центру који је до 1766. био у саставу Пећке патријаршије. Архимандрит Јоаникије Памучина, његов савременик из периода када се налазио на челу Херцеговачке митрополије, сматра да се то десило 1794. године. Он чак наводи и податке да му се отац звао Петар, што је видљиво и из његовог пуног имена и презимена, а мајка Митра.¹ Међутим, бугарски патријарх Кирил Марков, који је аутор његове биографије, наводи да му је година рођења 1798. Уз то, он не помиње имена његових родитеља, али указује на то да је породица била изузетно блиска цркви, а такође и наклоњена школовању деце, иако је живела у скромним условима. Авксентијева сестра, чије је монашко име било Евантија, постала је манастирска учитељица у женском метоху неког од манастира, који је постојао у Самокову.² Илија Тодев мишљења је да је Авксентијева година рођења била 1798.³

Патријарх Кирил Марков сматрао је да је основно образовање будући митрополит Авксентије стекао у једном од два метоха великих манастира у Самокову, Хиландарском или Рилском. Након основа писмености које је стекао у родном месту, Авксентије је отишао у Рилски манастир. У том манастиру, који су посећивали бројни ходочасници и који је имао разгранату мрежу метоха, Авксентије је учио у *бугаро-јелинском училишту*, школи чији је облик био редак на словенским просторима Балкана, и у којој је, поред теолошких знања које је стицао на *словенском*, односно бугарском језику, добро савладао и грчки, без кога није ни могао да напредује у структури Васељенске патријаршије.⁴ На то да је добро владао грчким, али и турским језиком, указује и архимандрит Јоаникије Памучина.⁵ Учени

¹ Јоаникије Памучина, *Почетак долазка грчки владика у Херцеговину*, Сабрана дјела, Пале 2005, 258.

² Кирил (Марков), патријарх бугарски, *Авксентиј Велешки*, Духовна култура XLV, 5–6, Софија 1965, 3.

³ Илија Тодев, *Авксентий Велешки*, Кой кой е сред българите XV–XIX в., Софија 2000, 21.

⁴ Кирил (Марков), Нав. дело, 3.

⁵ Јоаникије Памучина, Нав. дело, 259.

бугарски архимандрит, Неофит Рилски, који је црквенословенски предавао и на Патријаршијској академији на Халки, сматрао је да је рилско *бугаро-јелинско училиште* оспособљавало полазнике да добро владају не само бугарским и црквенословенским већ и старогрчким и новогрчким језиком, како би били добро припремљени за будуће свештеничке дужности, не само у Рилском манастиру већ и у његовим метосима, па и шире.⁶

С обзиром на то да је разлика у годинама између ученог архимандрита Неофита Рилског и Авксентија Чешмеџијева била мала, патријарх Кирил указао је и на то да су се њих двојица познавали.⁷ Румјана Радкова, која је истраживала управо биографију Неофита Рилског, то потврђује, указујући на њихове блиске пријатељске везе. Пријатељство Неофита Рилског и Авксентија Чешмеџијева заправо и потиче из времена док су били ученици бугаро-јелинског училишта у Рилском манастиру, и настављено је касније, када је Неофит постао учитељ у Самокову, а Авксентије већ био викарни епископ Ћустендилског митрополита Артемија. Из њихове ране преписке јасно је да су били довољно образовани за тадашње прилике, и постали заговорници духовног и просветног препорода бугарског народа (Възраждане), што ће касније бити још видљивије. Њихове идеје биле су јасне, потпуно одређене, и са циљем који је такође био јасан. Духовни препород бугарског народа, који су још тридесетих година 19. века подржавали, водио је ка бугарском црквеном осамостаљивању, а затим и стварању модерне државе бугарског народа.⁸ *Јелино-бугарско* рилско училиште показује да у том просветитељском раду Бугари, као и суседни словенски Срби, нису били ускогруди. Учење грчког језика двадесетих и тридесетих година 19. века сматрали су предношћу, а не обавезом која им је наметана, док се школовање у Кнежевини Србији, како будућих свештеника тако и питомца који су учили за друга занимања, подразумевало као корисно.

Године 1830. почео је Авксентијев успон у јерархијском поретку Васељенске патријаршије. Тада је постао придворни ђакон Ћустендилског митрополита Артемија, а већ следеће, 1831. године, рукоположен је у архијерејски чин, и са титулом *митрополит дионољски* постао је његов викарни епископ. Као разлог за то, патријарх Кирил наводи чињеницу да је митрополит Артемије, владика који се добро бринуо о својим верницима, а посебно о њиховом образовању, често боравио у Цариграду. Самим тим, управа над целом Ћустендилском митрополијом практично је била у рукама епископа Авксентија.⁹ О томе да је пре доласка у Херцеговину био викарни епископ Ћустендилског митрополита, били су упознати и његови савременици Срби. Тако и архимандрит Јоаникије Памучина наводи тачан

⁶ Неофит Рилски, притом, разликује ову школу од обичне, *просте школе*, која је такође постојала у Рилском манастиру, и чија је сврха била да пружи основе писмености свим монасима, искушеницима и другим полазницима, Неофит Рилски, *Описание българскаго священнаго монастыря Рильскаго*, София 1879, 107–108.

⁷ Кирил (Марков), Нав. дело, 4.

⁸ Румяна Радкова, *Неофит Рилски и новобългарската култура*, София 1983, 29, 34.

⁹ Ћустендилска митрополија је била просторно велика, и обухватала је области Кратова, Штипа, Криве Паланке, Радовиша, Кочана и Радомира, Кирил (Марков), Нав. дело, 4–5.

податак да је био *епископ диополски*.¹⁰

Као ђустендилски викарни епископ, Авксентије је помагао просветитељске напоре Неофита Рилског. Већ тада долази и до отворених неспоразума Бугара са митрополитима Васељенске патријаршије, па и у његовом родном Самокову.¹¹ Међутим, Авксентијева делатност и могућности као викарног епископа у Ђустендилској митрополији били су ограничени, јер је морао да поступа по упутствима и наредбама свог надређеног митрополита. Након седам година проведених у Ђустендилу, он је на самосталну управу добио Херцеговачку митрополију. О његовој делатности у Херцеговини у бугарској историографији није се знало пуно, сем чињенице да је наставио да одржава јаке везе са родним крајем и Рилским манастиром.

Као митрополит Авксентије III, он је у Херцеговачку митрополију дошао 1838, у веома тешком времену, када су православни верници били осиромашили због побуне Хусеин-капетана Градашчевића 1831–1832, и каснијег немилосрдног фискалног притиска везира Али-паше Ризванбеговића, због кога је султан Махмуд II, у знак захвалности за показану лојалност у време гушења Ризванбеговићеве побуне, одвојио 1833. Херцеговачки санџак из Босанског ејалета у засебан пашалук, и дао му га на управу.¹² Херцеговачка митрополија имала је границе које су се поклапале са османском административном поделом, у овом случају са бившим Херцеговачким санџаком. Иако је због мањег броја верника четрдесетих година, управо у време управе митрополита Авксентија III, она била сврстана у епархије треће класе, у њој је, после простора Рашко-призренске митрополије, било највише црква и манастира, од којих је највећи број њих потицао из времена средњовековне српске државности.¹³ У Херцеговачкој митрополији није увек било ни склада између архијереја, најчешће Грка, на једној, и свештенства и верника, пре свега оних које је окупљала Мостарска црквена општина, на другој страни. Митрополитско средиште био је град Мостар. У њега га је, из манастира Дужи, 1751. године пренео херцеговачки митрополит Аксентије II Паликућа.¹⁴

Уочи именованја Авксентија III Петрова Чешмеџијева за херцеговачког митрополита, крајем 1837. смењен је дотадашњи митрополит Прокопије, који је у епархију дошао 11 (23) фебруара те године. Он се кратко задржао у епархији, а проблем са њим имали су како верници тако и сама Васељенска патријаршија.¹⁵ Као разлог смене у неким записима се помиње његова гордост и лоша нарав. Догађаји

¹⁰ Јоаникије Памучина, Нав. дело, 259.

¹¹ Р. Радкова, Нав. дело, 35.

¹² Две године касније, 1835, и Босански и Херцеговачки пашалук подељени су по новој административној подели на кадилуке, који су се подударали са муселимцима (срезовима), Hazim Šabanović, *Bosanski pašaluk*, Sarajevo 1959, 232.

¹³ Примера ради, Дабробосанска митрополија имала је знатно мање храмова, а била је епархија прве класе у ранг-листи Васељенске патријаршије, од 1835. 67 по реду. Драгутин Анастасијевић, *Кроз једну збирку новијих аката Цариградске патријаршије*, Богословље 8, Београд 1933, 119.

¹⁴ Недељко Радосављевић, *Херцеговачки митрополити 1766–1878*, Историјски часопис 58, Београд 2008, 177.

¹⁵ Сава Вуковић, *Српски јерарси од деветог до двадесетог века*, Београд–Подгорица–Крагујевац 1996, 411.

везани за његово смењивање били су драматични, а вести о томе брзо су стигле и у Кнежевину Србију, док су домаћи муслимани тврдили да је и српски кнез Милош Обреновић допринео томе. Утицај кнеза Милоша, међутим, није био толико велики да успешно делује у постављању или смењивању митрополита Васељенске патријаршије. Њему је неколико година раније (1833–1834), пошло за руком да реши питање Шест нахија, па су се османске власти трудиле да његов утицај што више ограниче, посебно у Босанском пашалуку и Старој Србији.¹⁶ Јеромонах Прокопије из манастира Св. Тројице код Пљеваља известио је директора Мокрогорског карантина да је, заједно са још пет митрополита, васељенски патријарх сменио и митрополита Прокопија херцеговачког, као и то да је из Цариграда дошао *девет-татарин* (гласник владе) који је наредио његово хапшење. Како је митрополит Прокопије у том тренутку обилазио епархије у Фочи, Али-паша Ризванбеговић га је тамо пронашао и предао у Сарајево, где је заточен. Црква и конак у Мостару су били запечаћени, а његов брат је кренуо за њим и распродао све његове ствари, вероватно да би га спасао. Продаја скупочених серијада, сребрних прибора за јело, и другога, извршена је јавно, преко телала.¹⁷ Прокопијевом сменом Херцеговачка митрополија остала је без архијереја.

Митрополит Авксентије је у своју нову епархију дошао 1 (13) априла 1838.¹⁸ Међутим, још пре тога је, од васељенског патријарха Григорија, 25. децембра 1837 (7. јануара 1838) у Херцеговачку митрополију стигло писмо којим су свештенство и верници обавештени о томе да је на ту архијерејску катедру постављен *дотадашњи епископ Диољски Аксентиј Петровић*. Памучина за њега наводи да је учио науке како на славенском, тако и на јелиногреческом језику, да их је завршио у ставропигијалном манастиру Св. Јована Рилског, и да је у језицима био *особито искусан*, јер је поред грчког добро знао и турски језик.¹⁹

Бројни наративни извори, пре свега сећања његових савременика, нарочито духовних лица, указују на неке од његових особина: неки од њих, пре свих архимандрит Јоаникије Памучина, указују на неспорну чињеницу да је митрополит Авксентије био добро образован епископ, који је без грешака служио Службу Божју и вршио друге обреде. Судаћи по његовим сећањима, може се рећи да је нови митрополит свечано дочекан у Мостару, али и да није дошао сам. Са њим је био и рилски „ђак“ Илија, очигледно монах који га је пратио као секретар. Чињеница да је

¹⁶ Н. Радосављевић, Нав. дело, 184. О томе да се кнезу Милошу није веровало, говори и податак да су, иако је гарантовао за њих, османске власти убиле два амнестирана свештеника која су се након поп Јовичине буне вратила у Босну. Недељко В. Радосављевић, Мирјана Маринковић, *Два прилога за историју Православне цркве у Босни*, Мешовита грађа 33, Београд 2012, 279–291.

¹⁷ О тим збивањима је Милосав Перуничкић, директор Мокрогорског карантина, кнеза Милоша обавестио 19 (31) децембра 1837, *Књажевска канцеларија, Ужичка нахија (1831–1839), књига друга* (прир. Недељко Радосављевић), Београд–Ужице 2006, док. 636, 308–309.

¹⁸ Н. Радосављевић, *Херцеговачки митрополити 1766–1878*, 186.

¹⁹ У овом делу Јоаникија Памучине, насталом 1847, у време када је незадовољство у Херцеговачкој митрополији Авксентијевом управом било опште, нема података о томе, што је и разумљиво, јер би, износећи их, аутор само појачао нетрпељивост владике према њему. Јоанникий Памучина, *Лѣтопись православне цркве далматинске и херцеговачке: 1: Почетакъ долазка Грчки владика у Херцеговину*, Србско-далматинскиј магазинъ за лѣто 1848, Задар 1848, 180.

уз себе имао придворно лице из Рилског манастира указује на то да је с тим манастиром, из кога је као монах и потекао, све време одржавао блиске везе. Јоаникије Памучина, који је имао прилику да га прати приликом обиласка митрополије, а у њен први обилазак кренуо је одмах по доласку, наводи да је често и дуго постио, и да се сваки дан дуго молио.²⁰ Међутим, он описује и неке стране његове личности које су могле бити у супротности са спољашњим манифестацијама духовности које је показивао. Приликом обиласка митрополије, у којој је имао потпуну духовну власт, митрополит Авксентије је дошао у сукоб са делом свештенства, посебно када је реч о старешинама угледнијих манастира, и то због сталног увећавања црквених дажбина. Изрека која је тада настала и односила се на њега сликовито је говорила о томе: *никад га богомољнијега а неумољнијега*.²¹ Памучина у *Животопису Серафима Шолаје* наводи читав низ прихода које је митрополит Авксентије увећао. Од сваког игумана манастира кога би поставио тражио је од 6 хиљада до 10 хиљада гроша. Исто тако, и његову управу карактерисала је продаја парохија већ рукоположеним свештеницима. За рукоположење кандидата у свештенички чин узимао је од 60 до 80 дуката, а исто толико им је тражио и за додељивање парохија.²² Има и дажбина које је својевољно уводио, попут *љубочестија*, који је свака кућа морала да му плаћа у знак добродошлице у обиласку епархије.²³

Такви намети брзо су га учинили једним од најбогатијих људи у Херцеговини. Када је уочио незадовољство свештеника и верника, 1839. године митрополит Авксентије је одлучио да се пресели у, како Памучина наводи, *Тасличанску митрополију*, где је остао до 1843. године. Таслица је био турски назив за Пљевља, старо седиште Херцеговачког санцака. У Пљевљима је могао да станује у самој вароши, уколико је купио или изнајмио неку бољу кућу која би му служила као резиденција, или у манастиру Свете Тројице, који је већ имао такве могућности. Са свештеницима у Мостару и у другим местима у епархији комуницирао је писмено, посебно са Памучином, који му је био потребан због знања грчког језика и потребе да буду преведена нека писма која су стизала из Патријаршије у Цариграду.²⁴ У Мостар се вратио тек 1843. године, претходно поново обишавши целу епархију. Тај обилазак забележен је као суров, јер је са собом водио и представнике османских власти, који су и физички кажњавали свештенике и народ који нису имали довољно новца да плате све што је тражио.²⁵ Аутономију Мостарске црквене општине, коју је са њеним представницима уредио његов претходник, митрополит Јосиф,²⁶ митрополит Авксентије је готово потпуно занемарио.

Авксентије се старао и о томе да склопи и учврсти познанства која су му у управљању епархијом могла бити корисна. Најбољи пример за то је склапање

²⁰ Јоаникије Памучина, *Животопис Серафима Шолаје*, Летописи, Сарајево 1976, 140–141.

²¹ Исто, 141–142.

²² Исто.

²³ Н. Радосављевић, *Херцеговачки митрополити 1766–1878*, 186.

²⁴ Јоаникије Памучина, *Животопис Серафима Шолаје*, 143.

²⁵ Исто.

²⁶ Јоанникий Памучина, *Летопись...*, 178.

кумовских веза са Јованом Ангелопулосом, српским писаром Али-паше Ризванбеговића, иначе зетом бившег кратовског²⁷, а потом и херцеговачког митрополита Јосифа.²⁸ Ангелопулосовом сину био је кум на венчању, а преко њега могао је увек да се ослони и на подршку самог Али-паше, чије су мере за уношење новина у привредној делатности, пре свега у агрикултури, биле у великој сенци континуираног прогона хришћана обе вероисповести. Наговештај танзиматских промена у Османском царству, које је на његову европску периферију донео босански везир Мехмед Вехици-паша, под Ризванбеговићем се у Херцеговачком пашалуку није осетио. Ангелопулос је био ожењен сестром бившег херцеговачког митрополита Јосифа, па је преко њега Авксентије могао да има контакте и са вишим црквеним круговима.²⁹

У *Животопису Серафима Шолаје* Памучина наводи да је за време десетогодишњег боравка у Херцеговини митрополит Авксентије три пута обилазио епархију, и да су сва три пута остала запамћена по непримереним дажбинама које је захтевао.³⁰ На ово питање треба се посебно осврнути. Османско законодавство допуштало је самостално уређење структуре сваке помесне цркве или немуслиманске верске заједнице, уз јасне услове који су се, поред подразумеване лојалности, односили на уредно плаћање уобичајених дажбина. И избор новог патријарха, као и појединих архијереја, посматран је као *сербестијат*, односно закуп са потпуним инунитетом, где су у духовном смислу, али и неким другим правним питањима, као што су брачно право и право кадуцитета, митрополити имали потпуну власт над свештенством и верницима у повереној епархији. Међутим, и то је било ограничено садржајем царског берата, или каснијим допунама у виду фермана и везирских заповести (бујурулдија, бурунтија), где је тачно одређено не само које врсте прихода епископ сме да узима већ и колики је њихов износ. Тачно су се, на пример, знали износи владичанске и патријаршијске димнице, уобичајених накнада за рукоположење свештеника, убирања прихода од вашарских места, од лековитих извора и слично. Користећи тренутно стање у Херцеговачком пашалуку, у коме је управљао Али-паша Ризванбеговић, а чија је узурпација у примени закона била врло смела и граничила се само са оданошћу султану, митрополит Авксентије је практично заобишао законске одредбе које му је налагао брат, измишљајући нове дажбине које у њему нису наведене. Поред тога, успевао је да сакупи додатна средства позајмљујући новац од свештенства, које није смело лако да га одбије.

Сигурност у таквим поступцима он је, између осталог, једно време обезбеђивао и отвореном подршком акцијама Али-паше Ризванбеговића на гушењу локалних побуна. Док су његови претходници у таквим ситуацијама знали да поступе обазривије, и да вернике који су углавном и чинили састав устанничких чета

²⁷ *Митрополит кратовски*, титула викарних епископа у Дабробосанској митрополији.

²⁸ Поред тога што је из ње био Јован, зет митрополита Јосифа, за породицу Ангелопулос је занимљиво и то да је из ње био и Јосифов протосинђел, Серафим Ангелопулос. Он је сигурно био у блиском сродству са Јованом Ангелопулосом, Јоанникий Памучина, *Љџотисъ...*, 179.

²⁹ Н. Радосављевић, *Херцеговачки митрополити 1766–1878*, 186.

³⁰ Јоаникије Памучина, *Животопис Серафима Шолаје*, 143.

позову на мир и посредују код османских власти у смиривању лоше ситуације, митрополит Авксентије је подржао покрет Ризванбеговићеве војске ка Корјенићима и Грахову, која је требало да се сукоби с црногорским одредима и, како тврди Памучина, и сам кренуо с пашом у експедицију.³¹

Митрополит Авксентије, већ увелико активан поборник бугарског националног препорода (Възраждане), који је касније са групом других митрополита ушао у отворен сукоб са Васељенском патријаршијом у питању формирања аутономне бугарске цркве, тада је још увек водио рачуна да се не сукобљава са патријаршијским центром у Цариграду. Разлога за то било је више: још увек није било довољно људских и материјалних потенцијала да би се бугарска црквена аутономија тражила, везе између потенцијалних заговорника те идеје биле су слабе, а и он је био удаљен од бугарских простора. Сем тога, његово касније држање указује и на то да је, можда, сматрао да се бугарске тежње могу реализовати у оквирима које пружа Васељенска патријаршија.

Везе које је одржавао са старим крајем док је био у Херцеговачкој митрополији биле су, колико је то могуће, снажне. Један, готово анегдотски елеменат у његовој биографији то потврђује. Надимци којима су га локални Срби називали, *грнчар*, *лончар*, и слично, добио је јер је у Херцеговини било пуно занатлија пореклом из Самокова и Ћустендила, који су се бавили израдом земљаног посуђа и долазили у ту област да би продавали своје производе. У Ћустендилу, на пример, значајном центру делатности која би се могла описати и као примењена уметност, било је пуно таквих радионица. Митрополит Авксентије је својим бившим епархиотима који су долазили у област где се тренутно налазио свакако помагао, што су видели и српски верници у његовој епархији, и што само по себи није било никакав проблем. Међутим, такву његову наклоност нису имали локални верници.

И док је у Херцеговачкој митрополији радио по својој вољи, а не по царском ферману и правилима која су била прописана и у патријаршијској синђелији којом му је та епархија била додељена, митрополит Авксентије није се никада оглушио о захтеве Светог Синода Велике цркве. У то време још увек нема ниједне јавне манифестације његовог незадовољства, ни личним статусом ни статусом бугарског народа у њеним оквирима. У време његове управе Херцеговачком митрополијом, априла 1847. извршено је ново рангирање митрополија Васељенске патријаршије. По њему, Херцеговачка митрополија је сврстана у ред епархија треће класе, као и још две митрополије које су у целини или делом биле у Босанском ејалету: Зворничка и Рашко-призренска и скендеријска. Дабробосанска митрополија била је епархија прве класе, док су епархије друге класе биле Нишка и Нишавска (Пиротска).³² У претходној години, 23. августа (4. септембра) 1846, митрополит Авксентије је, као и бројни други архијереји, дао и прилог од 2.000,00 гроша за грчку народну школу у Куручешми, на европској обали Босфора, а његов прилог није спадао међу мање (дабробосански митрополит даривао је 4.000,00 гроша, рашко-призренски 1.500,00 гроша, нишавски 3.750,00 гроша, док је велешки дао

³¹ Исто, 144.

³² Д. Анастасијевић, Нав. дело, 118.

750,00 гроша).³³

Иако су у периоду Ризванбеговићеве управе у Мостару и околини односи православних и муслимана били лоши, што је у великој мери он проузроковао својим активностима, из којих је и митрополит Авксентије очигледно имао одређених користи у управљању епархијом на начин на који је то чинио, комшијска солидарност и добри односи хришћана и муслимана ипак су опстајали у другим деловима епархије, посебно у околини Требиња и старог седишта Херцеговачког санџака, Пљеваља. Управо на питању Пљеваља дошло је до првог већег размимоилажења митрополита Авксентија са Али-пашом Ризванбеговићем. Уочи Васкрса 1847, он је из Пљеваља позвао два свештеника у Мостар, који су му одмах саслуживали у цркви, да би потом објавио да је мостарске свештенојеромонахе, Серафима Шолају и Јоаникија Памучину, који су до тада служили при мостарској цркви, сменио и наредио да први иде у манастир Житомислић а други у манастир Завалу. Свештеницима које је намеравао да задржи у Мостару одмах је издао одговарајуће синђелије.³⁴ Међутим, пљеваљски свештеници нису својом вољом дошли у Мостар и нису желели у њему да остану, а због тога је црква у Пљевљима једно време била без свештеника. Православни Пљеваљци су брзо реаговали, и преко миралаја (пуковника) Назиф-паше, сина Али-паше Ризванбеговића, замолили да се свештеници врате, а он је наредио да се то одмах учини.³⁵ Сам миралај Назиф-паша то је тражио од оца јер су највероватније и пљеваљски муслимани подржали молбу својих православних суседа. На намеру митрополита Авксентија да смени јеромонахе Серафима Шолају и Јоаникија Памучину реаговала је и Мостарска црквена општина, којој је аутономија прописана уставом донетим уз сагласност митрополита Јосифа била угрожена. Уз мање уступке које је учинила митрополиту Авксентију, Мостарска црквена општина успела је да спречи да два угледна духовника буду удаљена из ње.³⁶

Ти догађаји отворили су пут ка Авксентијевом удаљавању из Херцеговачке митрополије, иако до њега није одмах дошло. Напротив, када је 1847. трећи пут обилазио епархију, његов фискализам био је толико тежак да је од оних који нису имали чим да плате све што је тражио узимао и вредне ствари, а у Херцеговини до тада није било запамћено да је један архијереј, због ненаплаћених дажбина, запечатио девет цркава у околини Требиња и у Поповом пољу, и вратио кључеве верницима тек када је добио тражени новац, као што је он учинио.³⁷

Кључни догађај који је отворио могућност његове брзе смене са чела Херцеговачке митрополије био је сукоб са кумом, Јованом Ангелопулосом. Митрополит је Ангелопулоса на дан Светог Јована Крститеља 7 (19) јануара 1848. у мостарској цркви оптужио да је он створио раздор између њега и верника, и јавно га анатемисао, проклевши не само њега већ и породицу, кућу и радњу.³⁸ Анатемисање

³³ Исто.

³⁴ Јоаникије Памучина, *Животопис Серафима Шолаје*, 144–145.

³⁵ Исто, 145.

³⁶ Исто.

³⁷ Исто, 146.

³⁸ Н. Радосављевић, *Херцеговачки митрополити 1766–1878*, 187.

човека који је био службеник у везировој канцеларији, као и његове породице, не говори само о митрополитовој непромишљености или храбрости, већ и о томе колико се ситуација у Херцеговачкој митрополији била заоштрила. На такав чин није се било лако одлучити, али је митрополит Авксентије вероватно већ знао да је Јован Ангелопулос подржао захтеве верника да он из епархије буде удаљен, и да се врати стари митрополит Јосиф, његов шурак, који је у том тренутку био у једном од светогорских манастира. Митрополит Авксентије је притиском на старешине манастира и протопрезвитере изнудио да својим печатима потврде његово виђење ситуације, које је изнео у писму упућеном патријарху Антиму VI у Цариград, и у коме је правдао своје поступке, али је Али-паша успео да писмо врати с пута, а затим је подржао молбу епархиота да се на чело Херцеговачке митрополије врати митрополит Јосиф.³⁹

Да би се објаснила изненадна склоност Али-паше Ризванбеговића томе да митрополит Авксентије буде удаљен из епархије, као и његова активна улога у повратку митрополита Јосифа у Мостар, неопходно је указати и на један посебан мотив да тако поступи. Али-паша није волео хришћане, и то је знао да често манифестује, па му њихове жеље нису биле превише важне у доношењу одлука. Исто тако, може се претпоставити да му, у српској језичкој средини, Јован Ангелопулос, Грк, није био незаменљив као словенски писар, и да га је могао наћи и међу локалним становништвом, чак и у редовима свештенства. Није, дакле, било разлога, осим финансијских, да га подржи у сукобу са митрополитом. Међутим, и тај разлог мора се искључити, јер је епархија била презадужена, а он лично је послао старом митрополиту Јосифу новац за повратак у Херцеговину.

Међутим, у наизглед само једном детаљу у низу догађаја који су се брзо дешавали 1848. можда се може наћи разлог брзе реакције Али-паше. У *Животопису Серафима Шолаје* Јоаникије Памучина наводи да је, када је сазнао да је у току акција његове смене, митрополит Авксентије позвао код себе јеромонаха Серафима и мостарске православне прваке. Њима је признао да је лоше поступао према верницима, и за то оптужио бившег митрополита Јосифа, а посебно царске фермане и везирске заповести које је он добио, а који су се односиле на Херцеговачку митрополију и у њој су се чували. Те фермане, на којима се налазио и царски знак (тугра), као и везирске бурунтије, митрополит Авксентије је демонстративно исцепао и бацио у ватру, што је био потпуно непромишљен гест.⁴⁰ Али-паша је био конзервативан, као и највећи део херцеговачког муслиманског племства, али и лојалан султанима у чије време је управљао Херцеговачким пашалуком. Цепање и спаљивање тих докумената није било само уништавање хартије. На њима се налазила царска тугра, а садржали су наредбе које се нису могле тумачити нити доводити у питање. Зато је необично да тај гест митрополита Авксентија није пропраћен његовим затварањем, или конфисковањем имовине, јер је о томе извештена одмах Порта. Патријарху Антиму VI одмах је наређено да у Херцеговачку митрополију врати митрополита Јосифа, а из ње уклони Авксентија III.

³⁹ Јоаникије Памучина, *Животопис Серафима Шолаје*, 147.

⁴⁰ Исто.

Авксентије III Петров Чешмеџијев, митрополит који је десет година управљао Херцеговачком митрополијом, замењен је старим херцеговачким митрополитом Јосифом, а из епархије је отишао за Велес са, како наводи Јоаникије Памучина, 15 товара покућства и пара. Претходно је, по патријарховој наредби коју му је саопштио патријаршијски егзарх јеромонах Константин, на Светог апостола Тому (6/18. новембра 1848), замолио за опроштај све који су сматрали да се према њима неправедно понео, и дигао анатему са Ангелопулоса и његове породице.⁴¹

Одлазак у Велес за митрополита Авксентија није могао бити сматран као казна. Поред тога, било му је омогућено да са собом понесе сав свој стечени иметак, што указује на то да његове позиције у самој Патријаршији ипак нису биле озбиљно угрожене. Митрополит Авксентије, каснији активни покретач бугарске црквене побуне, тада се према Патријаршији држао лојално, и добио једну од словенских епархија, чије је средиште, град Велес, имало развијену привредну активност, значајан чорбацијски слој на који је могао да се по потреби ослони, и могућност да активно користи резултате танзиматских реформи, посебно оних након Хат-и-хумајуна 1856. Патријарх Кирил Марков за његово држање у новој епархији наводи да није било скромно, и да му је његов ранији боравак у две, по његовом мишљењу богате епархије, Ћустендилској и Херцеговачкој, обезбедио материјалну сигурност и удобан живот.⁴² Сем тога, у Велесу је био знатно ближе свом родном крају, Самокову, и Рилском манастиру, са којим је одржавао чврсте везе. Ипак, најзначајнији разлог што није кажњен због стања у које је довео Херцеговачку митрополију, била је његова тада још увек јасна лојалност Васељенској патријаршији, и велико поштовање које је у њој имао ыустендилски митрополит Артемије, коме је био викарни епископ, и са којим је остао у веома добрим односима. Почетак његових проблема са патријаршијским центром подудара се са временом Артемијеве смрти.⁴³

Митрополит Авксентије је у Велесу активно помагао просветну делатност. У том граду је тада постојало пет различитих школа са преко 700 ученика, што је за прилике у Османском царству био заиста значајан број.⁴⁴ За разлику од Мостара, и Херцеговине уопште, где је Али-паша Ризванбеговић управљао без потпуног увида централних власти у то, на простору Велеса оне су имале знатно већу контролу, а и митрополит Авксентије могао је да им се обрати уколико су се кршила права верника, што је повремено и чинио. Своју ангажованост на плану бугарског националног препорода он је сада могао да спроводи у средини у којој је то имало смисла, али је то радио на крајње пажљив начин, у оквирима Васељенске патријаршије. Штавише, с обзиром на његове везе са бившим ыустендилским митрополитом Артемијем, он је вероватно тада сматрао да се црквено-просветна права бугарског народа могу остварити у оквирима Велике цркве, чија су му врата била отворена за све предлоге. У прилог томе говоре и следеће чињенице: никако не

⁴¹ Исто, 146.

⁴² Кирил (Марков), Нав. дело, 6–7.

⁴³ Исто, 9–10.

⁴⁴ Исто, 7.

запостављајући Службу Божју на црквенословенском, он је у Велесу служио и на грчком језику, док је у селима, разумљиво, служио само на словенском.⁴⁵ Занимљива је још једна чињеница из времена управе митрополита Авксентија, која говори у прилог претпоставци да је тада био одан Васељенској патријаршији, и сматрао да се права Бугара могу остварити и у њој. У Велес је, свакако по његовом предлогу, 1849. позван за учитеља угледан духовник Дамаскин, рилски пострижник који је завршио патријаршијску академију на Халки, добар проповедник, који је своја знања могао да верницима пренесе на језику који су добро разумели. За време Авксентијеве управе су, такође, коришћене и књиге које су штампане у Београду, а чији су аутори били Бугари. Није било говора о некој Авксентијевој нетрпељивости према Србима након одласка из Херцеговине. Он је, једноставно, био прагматичан у остваривању својих циљева.⁴⁶

Након што је од 1848. до 1851. године био велешки митрополит, по предлогу митрополита Артемија поверена му је на управу и Ћустендилска митрополија, у којој су му прилике биле добро познате, а родни град Самоков и Рилски манастир били још ближи.⁴⁷ И у Ћустендилској митрополији Авксентијева делатност није одступала од политике просветног уздизања бугарског народа, а у оквирима које је без проблема допуштала Васељенска патријаршија.

Међутим, догађаји у току и након Кримског рата 1853–1856, у коме је победила антируска коалиција Османског царства и западних сила (Велика Британија, Француска, Пијемонт) условили су да се на делатност словенских архијереја гледа са подозрењем, да се словенски језик накратко избаци из програма академије на Халки, а сам митрополит Авксентије, чијих поступака у Херцеговини су се тада вероватно многи у Цариграду сетили, 1855. буде ослобођен дужности велешког архијереја, и да остане само епископ-намесник у Ћустендилу. По смрти његовог заштитника, митрополита Артемија 1858, за ыустендилског митрополита поново је постављен бивши викарни епископ Дионисије, а митрополит Авксентије премештен је у Драчку митрополију. То је, вероватно, био кључни моменат када је код њега сазрела идеја да откаже послушност Патријаршији. Одбивши да оде у Драч, град у коме није било Бугара, удаљен од његовог родног краја, он се повукао у Рилски манастир, одневши тамо своју покрену имовину и уштеђевину. Ту је остао све до краја новембра 1859, када је отишао у Цариград.⁴⁸ При тамошњој Бугарској црквеној општини, основаној 1848, а званично признатој 1849, већ је започело окупљање Бугара који су радили на добијању црквене аутономије. Црквено-народна акција Бугара, заснована на жалбама на постојеће архијереје и захтевима да се на чело бугарских епархија поставе митрополити Бугари, управо у то време се појачава.⁴⁹ Да се митрополит Авксентије на време припремио за ту активност,

⁴⁵ Исто, 8.

⁴⁶ Исто, 8–9.

⁴⁷ Митрополит Артемије није боравио у Ћустендилу, а након што је тај град 1837. напустио и Авксентиј Петров Чешмеџијев, намесници су били диопољски епископи Захарије и Дионисије, Исто, 9.

⁴⁸ Исто, 12; И. Тодев, Нав. дело, 21.

⁴⁹ Огњана Маждракова-Чавдарова, *Българските възрожденски общини под знака на църковно-националната борба*, Държава и църква, църква и държава в българската история Сборник по случай на

указује и чињеница да је на Порту стигла петиција од најугледнијих грађана Самокова (157 њих) којом је тражено да се он, као искусан архијереј, постави на чело Самоковске митрополије. Патријаршија није изашла у сусрет овој молби.⁵⁰

По доласку у Цариград, митрополит Авксентије затекао је тамо још два архијереја који су тражили пут за решење бугарског црквеног питања: Илариона Макарипољског и Пајсија Пловдивског. Ускоро је уследио акт који је имао далекосежне последице за структуру Православне цркве на Балканском полуострву. Реч је о Васкршњој (Великденској) акцији, када је на Васкрс, 3. априла 1860, приликом службе у бугарској цркви у Цариграду, митрополит Иларион Макарипољски одбио да помене име васељенског патријарха, у чему су га подржали и митрополити Авксентије и Пајсије Пловдивски.⁵¹ Тај догађај довешће до тога да бугарско црквено питање постане предмет интересовања и дипломатија великих сила, пре свега Русије и Велике Британије. Поред тога, одговор Васељенске патријаршије био је веома оштар: на патријаршијском сабору одржаном фебруара 1861, сва три митрополита лишени су архијерејског чина, и наложено је њихово заточење, што је изазвало нове протесте и цариградских и осталих Бугара.⁵² Акцију коју су радикалним прекидом са Патријаршијом започела три митрополита наставила је група учених Бугара, а из унутрашњости су стизали захтеви за смену митрополита и именовање архијереја Бугара на њихово место.⁵³

Митрополит Авксентије више није могао лако назад, као ни друга два архијереја, али је и Васељенска патријаршија била принуђена да се озбиљно бави бугарским питањем, износећи предлоге за његово решење. Даља судбина митрополита Авксентија била је тешка. По налогу Порте он је, са друга два архијереја лишена чина, априла 1861. послат у интернацију прво у град Болу, а потом у Измит (Никомедију). У граду уништеном земљотресом, у једној полусрушеној кући у јерменској махали, Авксентије је провео око три године. Од својих ставова које је прихватио када је реч о бугарској црквеној самосталности није одступао. Када је кренуо у интернацију, изјавио је да *то чини с радошћу, јер су му циљеви исправни, а он сам оружје народа*.⁵⁴ Занимљиво је како је у таквим околностима митрополит Авксентије успео да опстане. У граду је наишао на разумевање и материјалну подршку тадашњег никомедијског митрополита, што је интересантно посебно ако се има у виду да је и он потписао докуменат којим су три митрополита Бугарина лишени архијерејског чина.⁵⁵ Поред тога, око Божића (25. децембра 1861 / 6. јануара 1862), уз сагласност Порте, посетила их је једна бугарска депутација да им честита празник, вероватно и да им материјално помогне у

135-годишнината на Българската екзархия, София 2006, 201–203.

⁵⁰ Кирил (Марков), Нав. дело, 13.

⁵¹ И. Тодев, Нав. дело, 21.

⁵² О. Маждракова-Чавдарова, Нав. дело, 204.

⁵³ Исто, 205.

⁵⁴ Кирил (Марков), Нав. дело, 16; И. Тодев, Нав. дело, 21. Н. Радосављевић, *Херцеговачки митрополити 1766–1878*, 188.

⁵⁵ Кирил Марков, један од Авксентијевих биографа, сматра да је и тадашњи никомедијски митрополит у то време био у немилости патријарха, Кирил (Марков), Нав. дело, 17.

изгнанству.⁵⁶

Митрополит Авксентије у изгнанству није био лишен ни подршке Рилског манастира, али ни епархиота из Велешке и Ћустендилске митрополије. Они су му помогли да полуразрушену кућу у којој је боравио доведе у колико-толико нормално стање.⁵⁷ Његова имовина, пре свега новац, остала је у Рилском манастиру. У време изгнанства митрополит Авксентије није га потрошио у целини, већ је значајна сума после његове смрти остала као посебан фонд који је носио његово име. Да је тако, потврђује и чињеница да је и Бугарска егзархија, као уређена институција, у два наврата услед недостатка новца за текуће послове, правила позајмице из *Авксентијевог фонда*.⁵⁸ Бугарска општина у Цариграду, економски моћна, као и други његови сународници активно укључени у акцију стварања аутономне цркве, пратили су његов положај у интернацији, а о томе их је и он сам писмима обавештавао.⁵⁹

У случају митрополита Авксентија, као и других бугарских владика, борба за аутономну цркву није значила било какво одступање од одбране православља. Када је унијатска делатност међу делом Бугара била појачана, а Порта бугарске унијате прогласила за посебан милет и одобрила њихову везу са Римом, и све то у време трајања Великденске акције, Иларион Макариополски је, заједно са митрополитом Авксентијем, позвао сународнике да остану верни православљу, али и истрајни на путу ка свом циљу: аутономној цркви бугарског народа. Тај позив они су упутили и непосредно пред одлазак у интернацију.⁶⁰

У време док су три бугарска митрополита боравила у изгнанству, црквено питање се даље заоштравало, а неспоразуми међу два православна народа, Грка и Бугара, бивали су све већи. То је довело и до веће пажње дипломатских представника великих сила. Русија је била посебно заинтересована да црквени сукоб унутар православног становништва Османског царства престане, и у том циљу је и деловала. Царско ираде (заповест) од 25. септембра 1864. налагало је да митрополити буду пуштени из интернације, и да им се одобри настањивање у Цариграду, чиме је отворен пут ка преговорима о стварању Бугарске егзархије.

⁵⁶ Нав. дело.

⁵⁷ Н. Радосављевић, *Херцеговачки митрополити 1766–1878*, 188.

⁵⁸ Из података о томе које је навела Зина Маркова, не види се када је из Авксентијевог фонда први пут позајмљен новац, док се други пут то десило у кризно ратно време 1877. године. Поред тога, чињеница да бугарска црква позајмљује новац из једног личног фонда, указује на то да је он садржао велику суму. Извесно је, такође, да његов фонд није био под непосредном контролом Егзархијског синода, нити му је намена била да решава проблем егзархијског буџета, Зина Маркова, *Българската екзархия 1870–1879*, Софија 1989, 164. Фонд је био намењен оснивању богословске школе у Самокову, што је реализовано тек 1883, Кирил (Марков), Нав. дело, 22. Значајан део новчаних средстава које је Авксентије сачувао свакако потиче из времена када је управљао Херцеговачком митрополијом.

⁵⁹ Кирила Възвъзова-Каратеодорова, *Непубликувани писма на Авксентий Велешки от 1861–1863. г. до Христо П. Ѓпчилештов*, Църковноисторически архив, том 1, Софија 1981, 28–44. Христо Тапчилештов је био члан угледне трговачке породице, која је реализовала чак и прекоокеанске поруџбине, а радила је и за османску војску. Активан је учесник Великденске акције 1860, као и Црквено-народног сабора 1871, на коме је извршена организација Бугарске егзархије, и донети њени најважнији акти, Евгения Давидова, *Ѓпчилешкови*, Кой кой е сред българите XV–XIXв., 270–271.

⁶⁰ Кирил (Марков), Нав. дело, 15.

Патријаршија није била сагласна да се настане у Фанару, у близини бугарске цркве, већ у предграђу Ортакој, али су могли да посећују цркву. Заслуге за то што су остали у Цариграду припадају руском посланику, грофу Игњатијеву. Након вести да је стигао у Цариград, верници из Велешке митрополије тражили су да се он врати тамо, али не као патријаршијски већ бугарски владика, што још увек није било могуће, јер никакав договор око црквеног устројства у бугарским земљама није био постигнут.⁶¹

Митрополит Авксентије вратио се из прогонства у својој 66. или 67. години живота, али нарушеног здравља. И поред тога, наставио је рад на стварању бугарске националне цркве, мада договора са Васељенском патријаршијом још увек није било. Сагледавајући своје здравствено стање, он је 7 (19) јануара 1865. упутио писмо својим сународницима, чија је форма најближа архијерејској посланици или завештању. У њему је навео да је издржао неправедно гоњење због народног циља, да му је остао веран, али да је у интернацији оболео. Видевши како се бугарско црквено питање споро решава, навео је да је свестан да ће његово и дело других Бугара за време његовог живота вероватно остати недовршено, и позвао је на слогу и даљи рад све Бугаре, посебно истичући значај велике бугарске колоније у Цариграду, за коју је навео да се без ње никаква национална идеја не може остварити. Писмо је потписао као *прежде бившиј велескиј Авксентиј*.⁶²

Митрополит Авксентије умро је 2 (14) фебруара 1865. од тифусне грознице, али је и пре него што ју је добио већ био болестан и на постелји. Након вести о његовој смрти, цариградски Бугари су затворили своје радње и у великом броју дошли пред његову кућу у Ортакој. Ковчег је ношен до бугарске цркве у Фанару, у којој је говор одржао митрополит Иларион Макариополски. Уверен у исправност својих ставова када је у питању бугарска црквена самосталност, на самрти је одбио предлог митрополита Антима Преславског да се покаје и да добије опрост од патријарха. Његове речи на тај предлог сачуване су дословно: *немам потребу од патријаршијског опроста. Ја сам оружје народа. Оно што жели народ, желим и ја*.⁶³

Викарни епископ диополски у Ћустендилској митрополији, потом митрополит херцеговачки, а након тога велешки митрополит, Авксентије Петров Чешмецијев имао је занимљив животни пут. Одрастао у Самокову, замонашен и школован у Рилском манастиру у време националних револуција балканских народа (Српска, Грчка), он је брзо напредовао у јерархијском поретку Васељенске патријаршије, не скривајући, притом, наклоност ка духовном и просветном препороду бугарског народа. Као викарни епископ диополски помагао је просветни рад свог пријатеља из школских дана, Неофита Рилског, а везе са родним крајем наставио је да интензивно одржава и по доласку у Херцеговачку митрополију 1838, у којој је провео десет година. У околностима слабе централне власти у

⁶¹ Исто, 17–18.

⁶² Писмо се чува у Бугарском историјском архиву Народне библиотеке „Иван Вазов“ у Пловдиву (посебни фондови), бр. 153. Љубазношћу госпође Венете Ганеве, управнице одељења Специјални фондови, омогућен ми је увид у његов садржај и дата дозвола за копирање.

⁶³ И. Тодев, Нав. дело, 21.

Херцеговини, којом је управљао Али-паша Ризванбеговић, његово држање није било у складу са црквеним канонима и бератом који је добио од султана, а са угледним црквеним личностима и верницима био је готово непрестано у неспоразуму. Његов фискални притисак на херцеговачке православне вернике довео је до његове смене, и одласка у Велешку епархију, где је наставио рад на бугарском просветном и националном препороду. Његове идеје у вези са односом према Васељенској патријаршији у почетку нису биле радикалне као код неких његових сународника, али је премештај у Драчку митрополију 1858. довео до тога да откаже послушност патријарху и да се прикључи акцији за стварање бугарске цркве. Након Великденске акције коју је спровела Бугарска цариградска црквена општина 1860, провео је око четири године у прогонству. Амнестиран, вратио се у Цариград 1864. и остао непомирљив противник одржавања било каквих веза са Васељенском патријаршијом. Умро је 1865. Акција коју је спровео заједно са још два архијереја бугарске народности допринела је одлучујуће стварању Бугарске егзархије 1870, чиме се битно променила и административна структура Православне цркве у Османском царству.

Извори и литература:

Извори:

Необјављени:

Писмо – завештање митрополита Авксентија Велешког Бугарима, Български исторически архив, НБ „Иван Вазов“, Пловдив, Специални фондове, 153.

Објављени:

Анастасијевић, Драгутин, *Кроз једну збирку новијих аката Цариградске патријаршије*, Богословље 8, Београд 1933, 109–123.

Възвъзова-Каратеодорова, Кирила, *Непубликувани писма на Авксентий Велешки от 1861–1863. г. до Христо П. Тъпчилештов*, Църковноисторически архив, том 1, Софија 1981.

Књажевска канцеларија, Ужичка нахија (1831–1839), књига друга (прир. Недељко Радосављевић), Београд–Ужице 2006.

Радосављевић, Недељко В. – Маринковић, Мирјана, *Два прилога за историју Православне цркве у Босни*, Мешовита грађа 33, Београд 2012, 279–291.

Литература:

Вуковић, Сава, *Српски јерарси од деветог до двадесетог века*, Београд–Подгорица–Крагујевац 1996.

Давидова, Евгения, *Тъпчилешови*, Кой кой е сред българите XV–XIXв., София 2000, 270–271.

Јоанникий Памучина, *Лѣтописъ православне цркве далматинске и херцеговачке: I: Почетакъ долазка Грчки владика у Херцеговину*, Србско-далматинскій магазинъ за лѣто 1848, Задар 1848.

Јоанникий Памучина, *Сабрана дјела*, Пале 2005.

- Иоанникий Памучина, *Животопис Серафима Шолаје*, Летописи, Сарајево 1976, 135–154.
- Кирил (Марков), патријарх бугарски, *Авксентиј Велешки*, Духовна култура XLV, 5–6, София 1965, 1–29.
- Маркова Зина, *Българската екзархия 1870–1879*, София 1989.
- Неофит Рилски, *Описание българскаго священнаго манастира Рилскаго*, София 1879.
- Радкова, Румяна, *Неофит Рилски и новобългарската култура*, София 1983.
- Радосављевић, Недељко, *Херцеговачки митрополити 1766–1878*, Историјски часопис 58, Београд 2008, 175–196.
- Тодев, Илия, *Авксентий Велешки*, Кой кой е сред българите XV–XIX в., София 2000.
- Чавдарова-Маждракова, Огняна, *Българските възрожденски общини под знака на църковно-националната борба*, Държава и църква, църква и държава в българската история, Сборник по случай на 135-годишнината на Българската екзархия, София 2006, 195–216.
- Šabanović, Hazim, *Bosanski pašaluk*, Sarajevo 1959.

**AVKSENTIJE III PETROV ČEŠMEDŽIJEV,
METROPOLITAN OF HERZEGOVINA**

Summary

This work presents the biography of Metropolitan Avksentije III Petrov Češmedžijev, a monastic bishop of Bulgarian origin who from 1838 to 1848 headed the Orthodox Metropolitanate of Herzegovina. Emphasis is laid on the gap in the existing Serbian (as opposed to Bulgarian-language) historical literature regarding his biography. Using primary and narrative sources and available literature, the work details his education and ordination as monk and bishop, as well as his life before arriving in Herzegovina. Of particular importance is the complex question of his administration of the Metropolitanate of Herzegovina, especially his dealings with members of his flock, and the reasons for his removal from office. Details are given of his later actions in the Metropolitanate of Veles and Ćustendilska, his disobedience towards the Patriarch of Constantinople, and his participation in the Velikdenski Action of 1860. The work concludes with an examination of his confinement and return to Constantinople, as well as his significant role in the movement for an autonomous Bulgarian exarchate.

Keywords: Patriarchate of Constantinople, Herzegovina, Metropolitanate, faithful, Mostar, Veles, Constantinople, Bulgarian exarchate.